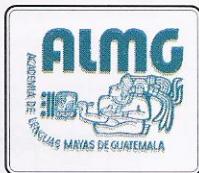
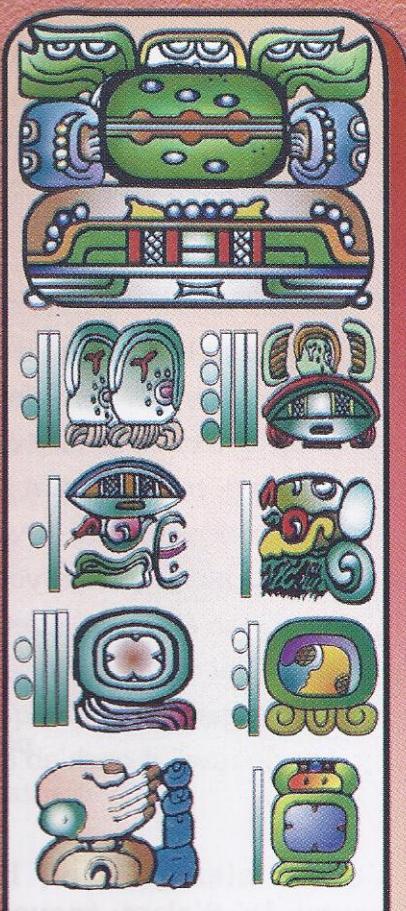
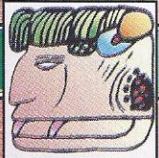

Kaqchi' Wuj

Rujulaj

Rukolik ri b'anob'äl

Chi
Kab'lajuj B'aqtun,
B'elejlajuj K'atun,
Waqi' Tun,
Wo'o' Winäq,
Wuqlajuj Q'ij
Waqxaqi' No'j

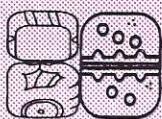
Xel
Rujulaj Kaqchi' Wuj.

RULEWAL RI KAQCHIKEL

TINAMÍT

KAQCHIKEL

Kaqchi' Wuj

Ri Kaqchikel Cholchi'

jun ruq'a ri

Maya' Cholchi' aj Iximulew
(Academia de Lenguas
Mayas de Guatemala)

K'AMÖL TAQ B'EY PA KAQCHIKEL CHOLCHI':

Kaqtijax, Anastasio Guarcax
Rosalino Tichoc Cumes
Delfina Soyoy Jutzuy

Kab'lajuj Tijax Martin Chacach Cutzal
Raxche' Demetrio Rodriguez

RI XENIK'ON RUTZ 'IB'AXIK RE TALUTZ'IB'

Kaqjay, Juan Yool Gomez
Ixcha'im, Marliny Aydee Son

XETO'ON CHUQA'

Rusamajela' ri Kaqchikel Cholchi' chuqa' ri
Kaqchikel Moloj

XNUK' PA

Cholsamaj, Tel: 2325402 - 2325959

Xtz'aj pa:

Nawal Wuj, Tel/Fax: 2328568

RUCHOLAJEM RUPAM RI WUJ

Na'ojil taq tzij.....	:
Kitzij winaqi'.....	:/ :
Tijonik.....	/ :-
B'anob'äl	:/ :-
Ruwach'ulew.....	:-/
Pach'un Tzij.....	·
K'ak'a' taq Tzij	:-

NA'OJIL TAQ TZIJ

Richin nya' ruq'ij ronojel ri qab'anikil, qab'anob'al, ri Kaqchikel Cholchi' Aj Iximulew chuqa' ruk'in ruto'ik ri Kulb'il Yol Twitz Paxil Aj Iximulew, xusamajij ri rujulaj Kaqchi' Wuj. Chi rupam re jun wuj re' k'oj na'oj pa ruwi' ri qab'anob'al, ri qana'ojib'al, ri qakutamilal, ri qaxe'el, chuqa' ch'ob'onik pa ruwi' ronojel ri qab'anikil; nqajo' k'a ruk'in re rukemik re jun Kaqchi' Wuj re' chi tiq'axäx ronojel ri na'oj ri k'atzinel nqetamaj, ruma ja re ri rub'eyal qak'aslemañ röj maya' winaqi'; nqajo' k'a chuqa' chi tiqaya' ruq'ij ri rutz'ib'axik, rusik'ixik, retamaxik ri qach'ab'äl; tiqetamaj k'a ronojel ri na'oj ri nkisipaj chi qe ri qach'alal.

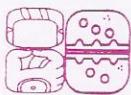
Nqaya' k'a apon chi iwäch ri jun na'oj richin ri qati't qamama', nkitz'eta chi xqetamaj ri loq'oläj taq kina'oj kisipan kan chi qe. Jun qach'alal nub'ij: Tiqak'utu' ri qab'anob'al, ri qach'ab'äl, ri qaxe'el, ri qatz'etkajulew, ruma k'oj qach'alal ri jumul e sachinäq. ¿Achike xtik'utun chi kiwäch ri qab'anob'al?. Richin k'a ke ri, qonojel yojna'ojin junam, yojrutun ri qach'ab'äl chuqa' tiqetamaj ri qaxe'el richin yojb'iyin chi rupam ri jun saqab'ey kik'utun kan ri qati't qamama' chi qawäch, qonojel k'a kojto'on pa ruwi' ri qach'ab'äl richin njote' ruq'ij.

Xkib'ij k'a ri B'alam K'itze', B'alam Aq'ab', Majukutaj, Iq' B'alam: tqoyob'ej na ri rusaqirik, ja re xkib'ij ri nima'q taq etamanela' e ajna'oj, e ajq'ija', e ajk'ix, ke ri xb'ix chi ke.

Pop Wuj

Kaqchi' Wuj

¿ÖJ ACHIKE RÖJ K'A?

Aq'ab'al. Audelino Sajvin Barreno.

K'atzinel chi yojna'ojin, k'atzinel chi yojch'ob'on. ¿Ri öj achike röj k'a?

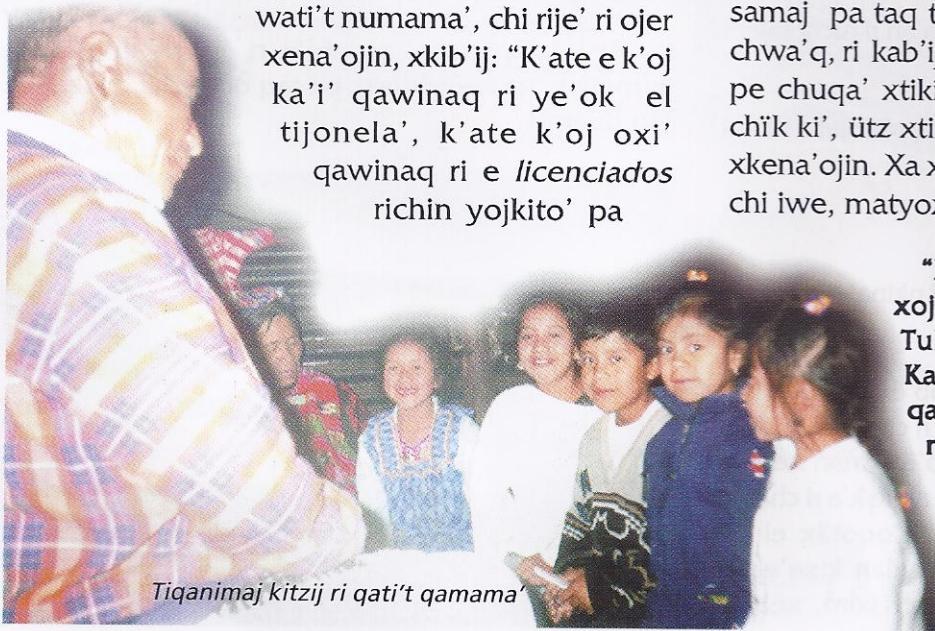
¿La qitzij na wi' chi qetaman na kan ri ruxe'el kina'oj ri qati't qamama'?

K'oj jun tzij, ri nub'ij chi rupam kiwuj ri Kaqchikela', ri qakutamilal, richin man tiqamestaj ri qaxe'el, man tiqamestaj ri kina'oj ri nab'ey qati't qamama', jantape keqanataj, ja ri nub'ij chi röj qetaman akuchi öj petenäq wi; qetaman achike ri nab'ey qate' qatata'.

¿La qitzij kan yekiköt ri ixtani' chuqa' ri alab'o' chi rupam ri b'anob'äl yekib'anala?, la ja', la manäq. Kojch'ob'on, tiqana'ojij wi ri ak'wala k'a ketaman na kan ri kina'oj ri qate' qatata'; wi xa kisuq'un ki'. Man wetaman ta, kojna'ojin k'a.

Nnutz'et chi re ri kib'anob'al, chi re ri kina'oj; k'iy Kaqchikela' winaqi', ruma kik'ulun tijonik, kitjon ki', ruma kich'akon chïk jun kiwuj, kan yenojin achi'el kaxlani'. ¿Achike k'a ruma? Ruma ri pwäq, ruma ri samaj wi xa kuma achoj kuk'in

yesamäj junam. Nkitzijoj k'a ri
wati't numama', chi rije' ri ojer
xena'ojin, xkib'ij: "K'ate e k'oj
ka'i' qawinaq ri ye'ok el
tijonela', k'ate k'oj oxi'
qawinaq ri e licenciados
richin yojkito' pa

qatinamit, konojel xa e kaxlani', rije' man nkich'ob' ta, ma nkitz'et ta achike rub'eyal ri yojna'ojin; xa ta k'oj jun qawinaq tijonel, rija' yojruto'. Ja ri' xkina'ojij ri qate' qatata', xa ja k'a ri qawinaq xkich'äk yan el kiwuj, e licenciados chïk, rije' man xetzolin ta chïk pa kitinamit, juk'an chïk xeb'e wi.

Man xkiya' ta rutzeqelet kina'oj ri qate' qatata', qati't qamama'. ¿Achike xb'anon ke re' chi ke ri maya' winaqi'? ¿La ja ri tijob'äl xb'ano'? ¿La ja ri tijonik xb'ano' chi ke?. K'oj jantäq re yeqak'axaj ri qawinaq, chi e k'amöl taq b'ey pa taq jalajöj moloj, pa nima'q moloj richin ri Iximulew. Ri ke la', pa qatinamit, qitzij na wi chi man jun samaj ri nkib'än, man nkajo' ta; ¿Achike nkina'ojij rije'? K'oj chi yojsamäj junam. Achike rub'eyal yeqato' ri k'ajola', wi röj man nqaya' ta, man nqak'üt ta ri b'anob'äl chi kiwäch; wi röj man nqak'üt ta chi kiwäch, achike rub'eyal xtiketamaj ri qaxe'el, ri qakutamilal, ri nab'ey qate' qatata'. Man tqamestaj k'a, jantape keqanataj; ja re nnub'ij chi iwe: chi k'amöl taq b'ey pa jalajöj tinamit, man timestaj ri itinamit, k'oj chi nqab'än jalajöj taq samaj pa taq tinamit; tiqaya' ruq'aq'al richin ri chwa'q, ri kab'ij chuqa' ri ixtani' k'ajola' xtikib'ena' pe chuqa' xtikib'än ri qana'oj; man xtikisuq' ta chïk ki', ütz xtikib'än chi re ri samaj, pa rub'eyal xkena'ojin. Xa xe jun, ka'i', oxi' paj taq tzij xnub'ij chi iwe, matyox.

"Xa jun kaqache' qach'amey toq xojpe; xojik'o pe chuk'amik chuchi' Tulan. Ke re' k'a qab'ina'an wi: Kaqchikel Wñäq ri', ¡Ix qame'al, ix qak'ajoli, xecha' kan ri tat Q'aq'awitz, ri tat Saqtekaw".

Kiwujil ri aj Kaqchikela'
(Anales de los Kaqchikeles)

KA'I' OXI' NA'OJ PA RUWI' RUJOTAYINIK RI CHOLCHI'

Pedro Guoron Ajquijay

Xtz'ib'äx pa Kaqchikel Ch'ab'äl ruma Kaqchikel Cholchi'

Kamul, oxmul, matyox Tz'aqöl B'itöl, Ruk'u'x Kaj, Ruk'u'x Ulew. Xojiwinaqirisaj, xiya' qachi', qapaläj, yojch'on, yojak'axan, yojnuk'un, yojna'oju chuqa' yojb'iyin.

Ntzijööx chi töq k'a man jani nsaqirisan pe ri taq tzij koyob'en chi nb'ek'ulun pe ri q'ij pa releb'al.

Tisaqirisan k'a, tipe ri saqarik!

Nkikamelaj chi re ri Ruk'u'x Kaj, Ruk'u'x Ulew.

Xketamaj kiwäch ruk'in k'a ri nab'ey ruyukumal q'ij.

E k'oj k'a pe ri nima'q, ri kokoj taq tzij.

Ri käq taq tzij, ri e petenäq pa releb'al q'ij,
ri q'äq taq tzij e petenäq pa ruqajib'al q'ij,
ri q'än taq tzij e petenäq pa ruqajib'al kaq'iq',
ri säq taq tzij e petenäq pa releb'al kaq'iq'
Ja k'a ri räx taq tzij e petenäq pa nik'aj.
-¿Achike riix?

Xecha' jujun taq tzij chi ke ri ch'aqa chïk.

-Röj ri yojk'utun ri ramaj chuqa' qak'wa'an ri rucholajem
ri q'ij, xkib'ij ri nab'ey molaj.

-Röj yojch'o' chi kij ri taq ajilanik, chi kij ronojel ri tikirel
ye'etäx, -xub'ij pe jun ruka'n molaj.

-Röj nqacholajij ri b'onil...

-Ja röj yojwachin ri nkina'oju chuqa' ri nkina' ri winaqi',
-xub'ij jun chïk molaj.

Ja re' ri xkib'ij ri taq tzij töq xetojtob'ëx chi kijujunal,
chuqa' xkina'oju chi xa xe jun rujotay ri ch'ab'äl. Nkib'ij
chi jujun k'ak'a' taq tzij töq xetojtob'ëx, man xeq'ax
ta ruma manäq kuchaq'a' ri kicholajem ke k'a ri chanin
xetzaqiyaj; ja k'a ri ch'aqa chïk, xe'oqotäx el pa
ruk'ojlem ri maya' ch'ab'äl ruma Kaxlan kixe'el; ri
ch'aqa chïk k'a ri, xe'ok achi'el ri rija'tz ri ixim, xeb'os

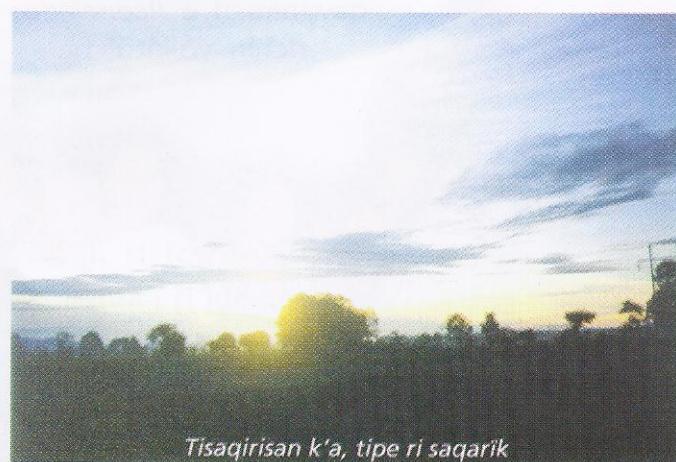
el, xek'iyir el, xkiya' k'a jeb'ël kiwäch; xk'oe' k'a
näm kiq'ij pa kina'ojil chuqa' pa kich'ab'äl ri winaqi' aj
maya' amaq'.

Chuqa' ntzijööx chi rupam ri molaj kichin ri k'ak'a'
taq tzij xe'ilitäj jujun taq tzij, ri töq rub'anon kan,
xb'ix chi e sachinäq chïk, xek'ul k'a ruk'in jun nimaläj
kikotemal ruma k'a ri', xepoman ri kach'alal, ruma
xetzolin akuchi k'oj chi yek'oe' chuqa' akuchi yalan
e k'atzinel wi.

Xwajo', ruk'in re tzijonem re' njunamaj ri
jiq'jonik xnuk'ulwachij töq xnunik'oj ri wuj RUKEMIK
K'AK'A' TAQ TZIJ chuqa' jujun taq wuj e k'oj chi
rupam ri k'ak'a' taq tzij ri e nuk'un töq xtikirisäx pe.

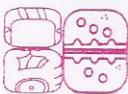
Nnub'ij riñ, chi ri maya' taq ch'ab'äl junam
tzijoxkil kik'ulwachin pe kuk'in ri maya' winaqi';
achi'el ri nkik'üt ri nruk'ulwachij ri retamab'alil
winaqil richin ri maya' amaq'. Wi ri ch'ab'äl manäq
ruchoq'a', chuqa' ri kib'anikil, kib'anob'al, wi ri
ch'ab'äl k'oj kuk'in ri yech'o, ri rub'anikil ri amaq',
nimaläj xtub'eb'ana' pe, ruma xa ri ch'ab'äl rejqalen
ri tz'etkajulew chuqa' ruk'ulb'alil ri b'anob'äl.

Ri jalajöj maya' ch'ab'äl ri yech'ab'alix pa
Iximulew, xa xe yekusäx pa taq ochochil chuqa' pa
taq tinamit.

Tisaqirisan k'a, tipe ri saqarik

RI NIMALÄJ RUQ'IJ RI QACH'AB'ÄL

Kab'lajuj Tijax, Martín Chacach

Pa nuna'oj rïn nab'ey ruq'ij ni qach'ab'äl ruma ja re', ri jun nïm sipanïk, kib'anon kan ri qati't qamama', e poqolaj e sanayi' chïk. Man jun chïk winäq ta wakami xtuna'oij el jun ch'ab'äl, choj ta xtukanoj el rub'eyal, achike xtub'än el chi re; manäq, re' rejqalen q'ij, rejqalen samaj, rejqalen na'oij; janipe chi q'ij, janipe chi juna' rejqalen ri xkichelajij ri qach'ab'äl, xkisipaj kan chi qe ri qati't qamama'. Ruma ri qach'ab'äl wakami qetaman janipe röj ri qawinaq qï', yojrutun, nutun ri qana'oij, nutun ri qab'anikil, nutun ronojel, achike nrajo', nuk'utuj pa qak'aslem.

Ch'aqa' chïk winaqi' jun chïk
kib'eyal, chuqa' röj jun
chïk qab'eyal, xa xe
nqatz'ët re' ruk'in ri
qach'ab'äl.

Ruma ri qach'ab'äl chuqa'
qetaman chi xa xe
jun qaxe'el, xa xe
jun qakutamil. Ri
qati't qamama'
kisipan kan ri
qach'ab'äl, ütz nqacholajij,
ütz nqatz'ët akuchi xojpe wi,
ütz nqatz'ët achike tinamït, achike
maya' winäq wi man maya' winäq ta. Ja
ri' xtib'in chi qe achike rub'eyal ri qach'ab'äl.
Chuqa' ruma ri qach'ab'äl juley chïk winaqi'
nketamaj; a, la winäq la' aj Kaqchikel, la ixöq la'
aj Kaqchikel; ke ri nkib'ij chi qe ruma nkak'axaj ri
qach'ab'äl. Ruma ri' k'oj chi nqana'oij achike
nqab'än, manäq kojk'ix ta. Wi röj man yojk'ix ta,
nqaya' ruq'ij ri qach'ab'äl ruma ri', k'oj chi nqakusaj
ri qach'ab'äl pa qochoch, pa qasamaj, pa taq b'ey,
pa taq juyu', xa b'a akuchi na öj k'oj wi; k'oj chi
nqakusaj ri qach'ab'äl, wi man yojk'ix ta, wi nqaya'

ruq'ij ri qach'ab'äl k'oj chi nqetamaj, nqatz'ib'aj, nqasik'ij ruwäch taq wuj pa qach'ab'äl e tz'ib'atäl chïk, xa xe ke re' xtikanäj kan ri qana'oij, xa xe ke re' xtikanäj kan ri nimaläj sipanïk, kiya'on kan ri qati't qamama'. Wi nqaya' ruq'ij ri qach'ab'äl konojel ri tijonela' e qawinaq k'oj chi nkik'üt pa taq tijob'äl, ke ri' ri ak'wala' nketamaj achike rusik'ixik achike rutz'ib'axik ri qach'ab'äl.

Wi nqaya' ruq'ij ri qach'ab'äl, konojel ri q'atöy taq tzij k'oj chi nkikusaj ri qach'ab'äl, man xa xe

ta richin rusik'ixik. Ri e talüy taq tzij
chuqa' k'oj chi nkikusaj ri
qach'ab'äl, chi nel chi
ruwäch wuj napon
achike

nk'uwlwachitaj
ronojel q'ij, achike
nuk'ulwachij jun
chïk tinamït;

nqetamaj
rukusaxik ri
qach'ab'äl chi
ruwäch ri taq wuj,

ri ke ri' xtiqab'än,
man xtikäm ta xa
xtik'ase' ri qach'ab'äl, ri
qana'oij, ri qab'anikil, wi man

xtiqab'än ta ke ri' xa npe rukamik, xa

nb'ek'is k'a eqal eqal ri qach'ab'äl, ruma ri', ja röj
xkojejqalem wi xtik'oje' ruchoq'a ri qach'ab'äl
chuqa' röj xkojejqalem wi xtipe rukamik ri
qach'ab'äl, ruma ri nnub'ij chi iwe rïx tata, rïx
te'ej tata'aj, rat xtän rat ala', rat ak'wal, man
tamestaj rukusaxik ri qach'ab'äl man kak'ix xa xe
tal takusaj ri qach'ab'äl, wi ta k'oj jun mo's wi ta
k'oj jun winäq, man qawinaq ta röj kojkiköt ruk'in
ri qach'ab'äl wi ke ri' xtiqab'än, nqaya' k'a ruq'ij,
man xtikäm ta.

PAN PAXIL, JUYU'B'I AJ CHI RUPAM OJER TAQ WUJ

Hugo Sotz

Pan Paxil, ja re' jun maya' juyub'i aj kusan pe ojer kan, k'o j nimalaj ruq'ajarik. Re juyub'i aj re' ilon chi rupam ri ojer taq wujil.

Nqaya' apon jun ka'i oxi' nab'ey retal, chi rij ri rukusaxik ri Pan Paxil juyub'i aj tz'ib'atäl, pa taq ojer wujil, ri xetz'ib'äx kan töq xa k'a ri xtikir ri majonik kuma ri q'eqa', ja ri re': Pop Wuj, Ruwujil ri Meq'en Ya', Kiwujil Kaqchikela'.

Nab'ey:

Ri Pop Wuj tz'ib'an kan pa jun ruwäch ch'ab'äl, ri nkikusaj ri Aj k'iche', ja re nub'ij (ruwuj ma Estrada): "Pan Paxil, pan ca yala vbi xpe vi 3anahal zaquihal. Are cu quibi chikop va camol re cha. yac, vtii, quel, hoh, ecahib chi chicop xbyn vtzihel 3ana hal zaquihal chique chilaque pevi pan paxil xcut vbel pa xil are cut xquirico ry echa arecut xoc vtiohil vinac tzac, vinac bit ha cut vquiquel vquiquel vinac xuxic are xoc cumal Alom qaholom ri hal, quehecut xequicot vi rumal ri vriquitahic vriquitahic vtzilah huyub nohinac chi quz tzatz chi 3ana hal zaquihal tzatz naipuch chipech chi caco mauil ahilan tulul cauem quinom tapa'l, ahache cab nahinac quilah echa chup an ri tinamit pan paxil pan cayala vbi".

Nutzijoj re jun peraj re' chi e kají' ri chikopi' xe'iló' ri ixim, ja ri, ri xiwan, ri utiw, ri k'él, ri qo'ch, ke k'a ri xkik'äm pe ri q'anajäl, ri saqijäl pa ruwi' ri juyu' rub'ini'an Pan Paxil (Akuchi Paxinäq rub'anon), Pan Kayala' (Akuchi nkijäch ki' ri ya').

Ruk'in ri ixim ri' - nuchöl ri peraj- Alom (Alan), K'ajolom (K'ajolan) xkib'än rutyojil, rukik'el ri nab'ey winaqi' töq xeb'an.

Nuk'is rub'ixik, chi xuk'äm pe yalan kikotemal ruma chi ri' xe'ilitäj chuqa' man ajillatäl ta ri peq, kakaw, tulül, pák, q'enüm, tapa'l, ajache'l, kab'.

Ri tzionem chi rij ri ilonik ixim pa ruwi' ri juyu' pan Paxil, pan Kayala'; ri k'o j chi rupam ri "Pop Wuj" jun chi ke ri tzij n' kan qichin röj ri öj maya' winaqi', ri kan man jun elesan ta pe pa kaxlan taq tzij.

Ruka'm:

Chi rupam "Ri ruwujil ri Meq'en Ya'", chuqa' jun ojer wuj, tz'ib'an kan pa K'iche' ch'ab'äl, k'o j chuqa' ri bi'aj pan Paxil, pan Kayala' (ruwuj ma Carmack & Mondloch) tiqasik'ij na: "Xax quipo xaxquihalgatij quitzh vu3ub ciuan ceuantulan xecha' chi rech pan

Tiqachajij ri Kijuyu' taq'aj ri qati't qamama'

parar pam paxil pangaela xecha' = areg ripanpaxil pangaela xquibih are ri chu".

Pan Paxil, Pan Kayala' e k'o j wawe' chi rupam jun tanaj b'i aj cholán kuk'in ri ch'aqa' juyub'i aj: Wuqu' Pek, Wuqu' Siwan, Siwan Tulan, Pan parar. Yalan k'atzinel richin retamaxik ronojel ruma nub'ij achike xb'anatäj ojer töq xe'ulqa' ri kaxlani'.

Rox:

"Ri Kiwujil Kaqchikela'", tz'ib'an kan pa qach'ab'äl röj Kaqchikel winäq kuma jun ka'i oxi' chi ke ri qati't qamama', nukamuluj rub'ixikil chi kan ja wi pan Paxil, rub'ini'an ri juyu', akuchi xilitäj ri ixim (tz'ib' q'anxan ruma Villacorta). Tiqasik'ij k'a: "etamayón co güü ri echá pam Paxil rubi juyú".

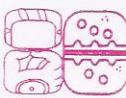
Ri cholatzij Pan Paxil ri k'o j chi rupam re oxi' wujil re' nukusaj ri tzij pan (akuchi ri k'o j), tzij richin rub'anik re juyub'i aj re'. Ri b'i aj Paxil ruxe'el ja ri Pax-, nq'ax chi qawäch ri paxinik, ja k'a ri rijtzij -il, nok richin rub'anik b'i aj elesan pe pa taq b'anoj.

K'isib'äl tzij:

Ruma ri ruq'ajarik ri Pan Paxil ja ri jun ruwach'ulew akuchi k'o j wäy; k'o j qitzij ki'iläj ruwäch taq che'. Chuqa' chi rupam k'o j b'eyomäl, k'o j kikotemal, k'o j tik'asäs.

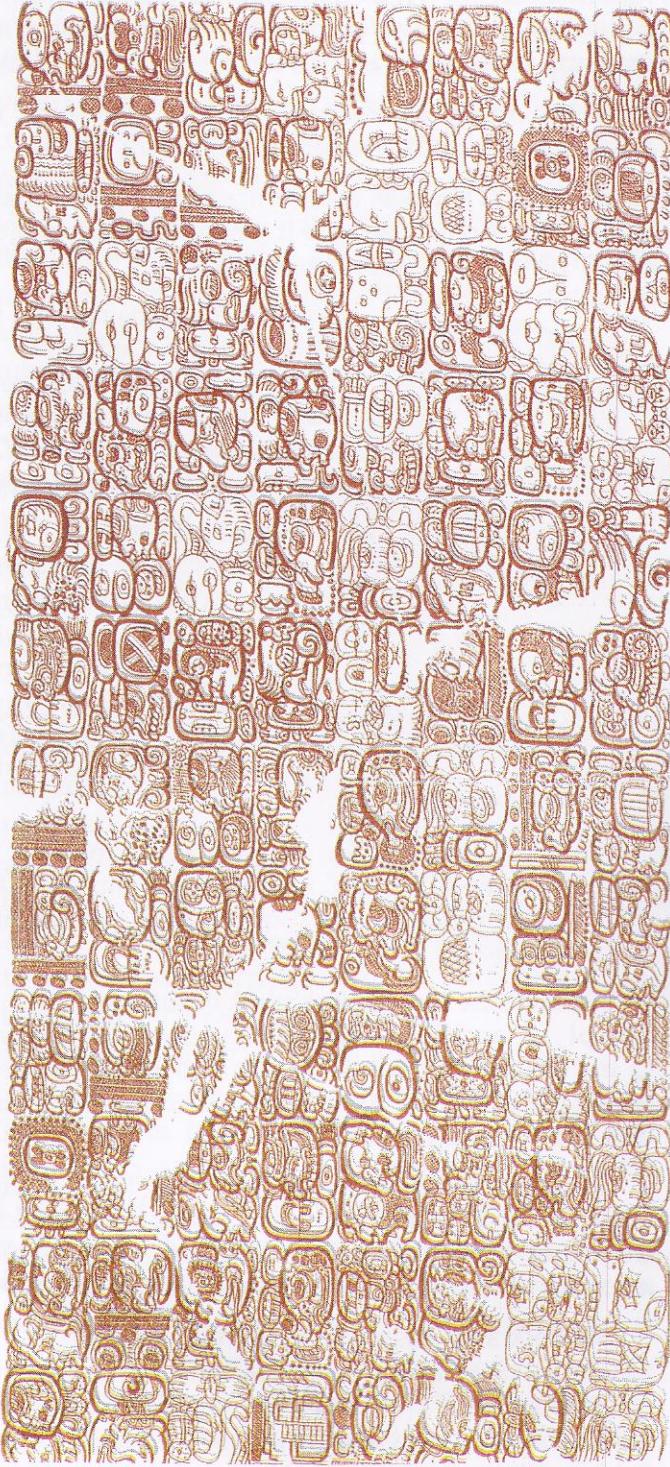
Getaman chi re jun utzil re' richin ri winäq, jun utzil richin ri tinamital, töq man jun ta re' ri ruq'aslema, kan jun tijoq poqonal, jun k'ayew, jun chaqij' chi', wayijal; choj kamik kichin ri winaqi'.

Ruma ri' kikotem nuk'äm pe pa qak'u'x töq nqasik'ij chi rupam ri loq'oläj Pop Wuj, chi ri Tz'aqöl, ri B'itöl pa jun tik'asäx ruwach'ulew xekitzük, xekiya' kan ri winäq, ri e nab'ey k'ulaj winaqi'.

KAJK'AL WAQLAJUJ AB'ÄJ PA LENKA

Ajq'ij: Rodolfo Matzar

Xtz'aqät ri rujulaj K'atun pa rutaqanem
ri nimaläj ma Pakal, ri ajwo'o' K'oxtun, ri
aj B'aq loq'oläj Ajaw, xtewachi'ix, ri Säq
nimajay, rochoch ri nimaläj ma Pakal, ri aj
wo'o' K'atun Ajaw, xok ruk'exel Ajaw, ri
nimaläj ma Q'anxul, Aj B'aq loq'oläj Ajaw,
xtz'uye' pa ri B'alam tem, pa ri säq nimajay,
xok ruk'exel Ajaw, rajaw che' ab'äj, ri
nimaläj ma Chakal, ri ajnab' (ri ajkotz'i'j
ya'), ajb'aq loq'oläj Ajaw, pa rutem pa ri
säq nimajay, xok ruk'exel Ajaw, B'aqil,
B'alam Ajawal, ri etz'anel, ri nimaläj ma
B'alam Q'uq', Aj B'aq loq'oläj Ajaw,
xtz'uye' pa ri B'alam Tem pa ri Säq nimajay,
xtzaqät ri nab'ey ruk'atun, achi'el ri
ruk'exel Ajaw, ri B'aqil, B'alam Ajawal, ri
etz'anel, rajaw che' ab'äj, ri nimaläj ma
B'alam Q'uq', ri k'atun Ajaw, B'akab', rusi'j
rujotay, ri nimaläj ma Chakal, ri Ajnab'
(kotz'i'j ya'), ri ajb'aq loq'oläj Ajaw, ral
ruwachib'äl ri ya Men Ajaw, ri ya Kajal.
Xuk'öx ri q'an ab'äj, xuwiq ri loq'oläj...läq,
b'ojo'y, pa loq'oläj tan Ajaw..., Ukob' pa
ri rutaqib'äl ri wo'o' K'atun Ajaw, ri nimaläj
ma Pakal,... ri k'atun k'exel Ajaw.

*Kajk'al waqlajuj achib'äl richin ri palenke q'axan pa
kaqchikel.*

RUKAK'AL RUWAQ TANAJ

B'alam K'itze', B'alam Aq'ab', Majukutaj, Iq' B'alam

POPOL WUJ

Ja re' kib'i' ri e nab'ey taq winäq, xetz'aq xeb'it. Ri nab'ey winäq: ri B'alam K'itze'; ri ruka'm chïk k'a: ri B'alam Aq'ab'; ri rox chïk k'a: ja ri Majukutaj; ja k'a ri rukaj: ri Iq' B'alam. E ja re', ri nab'ey qati't qamama'.

-Xa ix tz'aq, xa ix b'it- xe'uha'ëx. Manäq kite', manäq kitata', xa ruyon achi xqab'ij. Man ixöq taxe'alan, chuqa' man xek'ajoläx ta ruma ri Ajtz'aq, Ajb'it, ri Alom K'ajolom.

Xa pusil, xa nawalil kitz'aqik, kib'itik, ruma ri Tz'aqöl, B'itöl, ri Alom, K'ajolom, ri Tepew Q'uq'ukumätz. Töq xiwinaqwachin k'a, e winäq k'a xe'ok. Xech'on, xetzijon, chuqa' xetzu'un, xe'ak'axäx, chuqa' xeb'iyin, xkichäp ki', e utziläj chi winäq, e cha'om kiwäch chi achi'a' ri kachib'äl.

K'oj kuxla'b'il, xetzu'un chuqa', xa chi anin xapom ri kitzub'al, xkik'i's rutz'etik, xkik'i's retamaxik ronojel ruwäch ruxe' kaj, xkitz'ët chi anin: xkisolvachij, xkisoluquj k'a ri rupam kaj, rupam ulew.

Ronojel ri e k'oj pa q'equ'm, xa tz'etël wachel ronojel chi kiwäch, man k'atzinel ta chi yeb'iyin. Richin yeb'iyin, yena'on richin nkitz'ët, nkinik'oj ruxe' kaj ri' wi e k'oj wi töq yetzu'un.

Janila ri ketamab'al xk'oise', xik'o ri kitzub'al pa taq chi', pa taq ab'äj, pa taq choy, pa taq palow, pa taq juyu', pa taq taq'aj. Qitzij wi, chi e loq'oläj taq winäq: ri B'alam K'itze', ri B'alam Aq'ab', ri Majukutaj, ri Iq' B'alam.

Töq xk'utüx chi ke ruma ri Ajtz'aq, ri ajb'it: - ¿Achike nina' chi re ri ik'ojlem? ¿La man yixtu'un ta? ¿La man ütz ta ri ich'ab'äl ruk'in ri ib'inib'al? ¡Kixtu'un na k'a! ¡Titz'eta' ruxe' ri kaj! ¿La man e q'alaj ta ri juyu' taq'aj? ¡Titz'eta' tiwachij na k'a! - xe'uha'ëx.

Xa ke k'a ri' xkik'i's rutz'etik ronojel ruxe' kaj, k'ate k'a xek'awoman chi ke: ri Tz'aqöl, ri B'itöl: - ¡Qitzij wi chi nqaya' kamul oxmul k'awomanik chi iwe! ¡ruma xojiwinaqirisaj, xiya' qachi', xiya' qawäch (qapaläj), xojch'on, xojak'äx xojak'axäx xojch'ob'on, yojsilon, ütz

nqana', -

Ruma k'axqatz'ët chi nïm, chi ch'uti'n rupam ri kaj, rupam ri ulew! ¡Nqak'awomaj k'a chi iwe, ruma xojiwinaqirisaj, ri öj tz'aq, ri öj b'it xojok, at qati't, at qamama'- xecha' töq xkik'awomaj ri kitz'aqik, kib'itik.

Xk'is k'a retamaxik ronojel, xkitz'ët, xkiwachij ri rukajtz'uk, rukajxukut, rupam ri kaj, rupam ri ulew.

Xa man ütz ta k'a xkak'axaj ri Ajtz'aq, ri Ajb'it: - man ütz ta ri xkib'ij ri qatz'aq, qab'it, ruma xketamaj ronojel chi nïm chi ch'uti'n- xecha' k'a.

Xa ke k'a ri xkijunamaj chïk ri kina'oj ri Alom Kajolom: - ¿Achike ta k'a xtqab'än chi ke? Richin ta xa xe naqaj xtapon wi ri kitzub'al, xa xe ta k'a jub'a ruwach'ulew xtikitz'ët.

-Xa b'it ri kib'i', xa nab'ey e kab'awil ke'uha'ëx, xa man ütz ta k'a ri nkib'ij, kab'awil chïk xkib'än, ma ni yepuqan, yek'iyir töq xtak'axäx, töq xtisaqür, ma ni ta xtik'iyir, ke tak'a ri' xtikib'än.

-Xa k'atzinel tiqayuju' chïk jub'a', xa man ütz ta nqana'. Xa ruk'in jub'a' xtujunamaj ri' kib'anob'al quk'in röj, ri näj napon wi ri qetamab'al, qatzub'al, pa ruwi' ronojel.

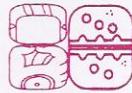
Xe'uha'ëx ruma ri Ruk'u'x kaj: Juraqän, Ch'ipi K'aqulja', Raxa K'aqulja', Tepew, Q'uq'ukumätz, Alom K'ajolom, Ixpiyakök, Ixmukane', Tz'aqöl, B'itöl, Xe'uha'ëx, töq xkib'än chïk k'a ruk'ojlem ri kitz'aq, kib'it.

Xa xwob'äx k'a runaq' kiwäch, ruma Ruk'u'x Kaj, xemoyir k'a, xa achi'el k'a ri naya' awuxla' chi ruwäch chi lemov, Xmoyomo' qa runaq' kiwäch, xa naqaj chïk k'a xetzu'un wi, xa xe q'alaj ri akuchi e k'oj wi.

Xa ke k'a re' rusachik ri ketamab'al ruk'in ronojel ri kinab'al ri e kaji' chi winäq, ri e ruxe' e rutikirib'al. Ke k'a re' kitz'aqik, kib'itik ri e nab'ey qate' qatata', qati't qamama' ruma Ruk'u'x Kaj, Ruk'u'x Ulew.

Kaqchik' Wuj

RI LOQ'OLÄJ IXIM

Xtz'ib'äx: pa Kaqchikel Cholchi'

Nikib'ij chi ri ixim, xtik nab'ey wawe' pa Iximulew; yalan sik'itel rub'i' ri tinamit chi Nab'ajul. Nb'ix chi, chi ri' xaläx ri loq'oläj qate' ixim; wakami, k'a e k'iy na qawinaq yetikon, yalan nkikamelaj ki' chi ruwäch, ruma ri' nkib'än kotz'i'j töq yetikon chuqa' töq yejach'on. Töq ri ixim nkinojsaj chi rupam ri k'ujay, ri qati't qamama' ri ojer kan, chuqa' nkib'än chïk jun kotz'i'j richin rumatyoxinik chi re ri rajawal Ixim, chi rupam ri kotz'i'j nkamisäx el jun äk, ri rukik'el nkiräx pa ruwi' ri jäl. Pa ruk'isib'äl nkiya' q'ojom, chuqa' nb'an jun wa'im richin chuqa' rumatyoxinik chi re ri Ruk'u'x kaj, Ruk'u'x ulew.

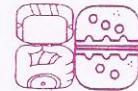
E k'iy winaqi' nkib'ij, nkitzijoj chi ri ruxe'el ri loq'oläj ixim ja re ri Runik'ajal Ab'ya Yala, re jun tikon re' xataluj ri' pa ronojel ri ruwach'ulew, konojel ri winaqi' wawe' pa Iximulew n k i y a ' ruk'ojlem, nkiya' ruq'ij ri ixim, ruma ja re' ri öj k'asb'ayon. Ruma ri', töq nb'ix chi ri

ruch'akul ri maya' winäq xetz'aq, xeb'it ruk'in ri loq'oläj ixim, kuma ri qati't Ixpiyakök chuqa' ri Ixmukane kib'in'am ruma chuqa' ja re' ri qaway.

Ri qawayquk'ya'

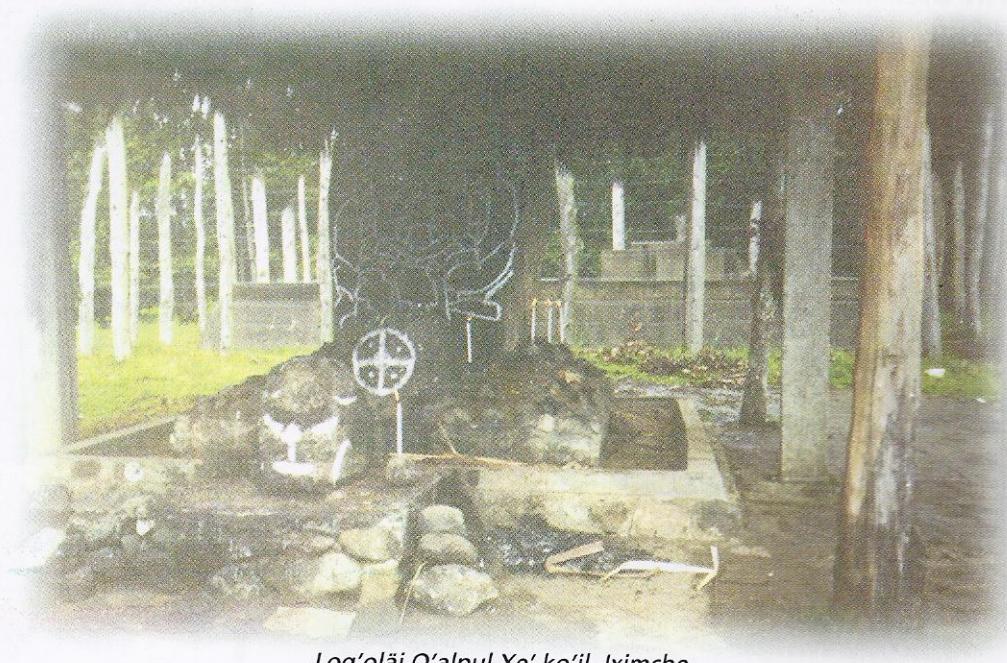

RI LOQ'OLÄJ TAQ K'OJLIB'ÄL

Xtz'ib'äx: pa Kaqchikel Cholchi'

Ri raqän taq ya', ri choy, ri juyu' yalan k'oj kiq'ij pa qana'ojib'al röj maya' winaqi' ruma chi ri e k'oj ri ajawa' ri yojkichajij. Konojel ri juyu' k'oj kib'i' wakami jujun chïk ok taq juyu' qetaman ri kib'i'. Chi la' Pa Tz'i' Ya' k'oj ka'i' juyu', ri jun nab'ey B'alam Juyu' rub'i' ri ruka'n Soko' rub'i' jun juyu' k'oj chi la Pa Su'm, **Säq**

Loq'oläj Q'alpul Xe' ko'il, Iximche

Tz'ikinel rub'i'; chi la' pa kulew ri Aj Loya' k'oj ri juyu' **Säq Porab'aj** rub'i' chuqa' ri **Xejuyu'**; chuqa' k'oj chïk jun juyu' ri **Alux** rub'i'; chi la' Iximche' nqïl ri jun juyu' rub'i' **Xe' Ko'il**; chi la' Pa Tz'um Pam e k'oj ri taq juyu' Chi Rucholin chuqa' **Tijax** kib'i'. Yalan loq'oläj kib'i' ri juyu', ruma k'a xa chi la' yeb'an ri kotz'i'j. Ronojel ri juyu' k'oj kinawal, ruma ri konojel yech'on qa chi kiwäch.

Ri qati't qamama' kik'utun kan k'iy na'oj chi qe, achi'el ri töq nqachöy jun che' k'oj chi nqak'utuj kuyub'äl sachib'äl qamaka, chuqa' nqak'utuj q'ij chi re ri Ajaw.

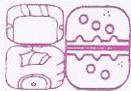
KIB'I' QATI'T

Xtz'ib'äx: pa Kaqchikel Cholchi'

Röj Maya' winaqi' k'oj qati't ri yalan yojkajo' ruma ri junelik yesamäj quma röj. Nab'ey k'oj ri qati't **Ixklik**, ja ri' ri ik', rija' nuya' saqil töq nolqa' ri aq'a'; ri qati't qamama' **Ixpiyakök Ixmukane'** rije' xetz'aqon, xeb'iton

ruk'in ri loq'oläj Ixim ri e nab'ey qati't **qamama'**; ri jun chïk qati't Ixchel rub'i', rija' nsamäj töq nqa' pe ri loq'oläj jäb' chuqa' ri nawal **Kawoq**, ja rije' nkiya' ri loq'oläj ya' richin jantape ri ruwach'ulew niraxan.

WATI'T IK'

Pach'unel: Uskam

Ja rat yach'ich'an chaq'a'
achi'el ri saqapwaq,
achi'el jun chupüy q'aq',
achi'el ruwäch ri Ajaw.

Ja rat yach'ich'an chaq'a',
ja rat nak'waj nub'ey,
ja rat yinachajij,
ja rat yinatzu'.

Wati't ik',
töq ri qate' Ruwach'ulew
yatruya' pa rumujal
man yatnutz'ët ta chïk
nnuxib'ij wi'
npe nub'i's.

Katel nana,
man naxib'ij awi',
rïn yatwajo'
qonojel yatqajo'

QATI'T IXCHEL

Ajpach'un: Ox'äm Ajtz'ib'.

Xsaqär k'a qa
xeb'it, xetz'aq ri nab'ey qati't qamama'
kuma ri Ixmukane' chuqa' ri Ixpiyakök,
kiya'on kan rutzijol chi qe
chi k'oij jun qati't,
Ixchel k'a rub'i',

töq npe ri loq'oläj jäb'
nsamäj junam ruk'in ri kawoq nawal
Richin yek'asb'atäj ronojel k'oij chi ruwäch
ri ruwach'ulew.

Ruma k'a ri'
yatqajo' chuqa' yatqapomaj el
töq najin nasamajij ri loq'oläj jäb'.
Ixchel k'a ab'i',

yatqab'ini'aj qati't,
man kojamestaj,
ruma aya'on qak'aslemal.
Ruma k'a ri', k'oij chi
nqak'awomaj chi awe qati't
Ixchel:

Ixchel at qati't
xaq'op k'oij pa ajolom;
chi paq'ij chi chaq'a'
e aya'on k'a chi qe
loq'oläj ana'oj chuqa' ak'u'x.

KINUK'IK RI K'AK'A' TAQ TZIJ

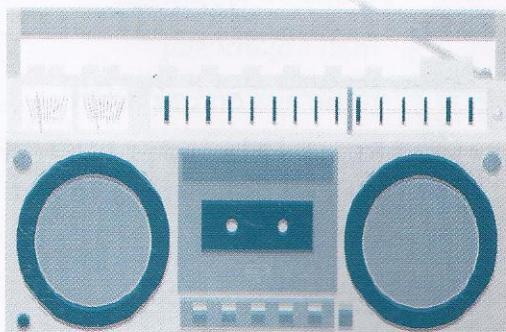
K'ak'a' taq tzij richin Retamab'alil Winaqil:

K'ak'a' taq tzij Retamalil Kajulew:

KAQCHIKEL	KAXLAN	KAQCHIKEL	KAXLAN
Soloj Ri'il	Independencia	Saqtzatz	Crema
Tzeqelet Ri'il	Dependencia	Ch'amitzatz	Crema Agria
Q'axarnik	Entender	Kextzatz	Queso Crema
Pitzk'olinem	Ciclo	Weqkexu'	Queso Capa
Pitzk'olinem Tijonik	Ciclo Escolar	Chaqkexu'	Queso Seco
Ruwäch Tijonik	Diversificado	Tz'eb'kexu'	Requesón
Ruwi' Tijonik	Nivel Universitario	Q'ayiq'anal	Margarina
Waqtz'uk	Puntos Cardinales	Yaq'anal	Aceite
Taq'aj	Planicie	Saqatzep	Mayonesa
Achamaq'	Federación de Estados	Q'anal Q'anxux	Manteca

K'ak'a' taq tzij richin Retamab'alil Ajilanem:

KAQCHIKEL	KAXLAN	KAQCHIKEL	KAXLAN
Tz'uk	Ángulo	K'iyal	Abundancia
Yuqtz'ik	Rectángulo	Yutz'uk	Ángulo Agudo
Tz'ik	Vértice	Junawäch	Conjunto Común
Jaqitz'uk	Ángulo Obtuso	Oxtz'ik	Triángulo
Chojtz'uk	Ángulo Recto	Ichinil	Propiedad
Achlajil	Relación	Ichinal	Pertenencia

Qach'alal tiwak'axaj ri rusamaj ri Kaqchikel Cholchi'
Ruk'u'x Maya' B'anob'äl

Ronojel saq'ij chuqa toq'ij pa talutzij **Maya' Winaq** (96.1 FM) 5:00 k'a richin 5:30 richin nimaq'a' chuqa' ri toq'ij 6:15 k'a richin 6:45 nimaq'a', ri tokaq'a' 8:30 k'a richin 9:00 richin aq'a'.

Chuqa' pa talutzij **Estereo Mayense** (92.7 FM) ri toq'ij 6:00 k'a richin 6:30 richin nimaq'a'

